

ΣΚΕΠΤΟΓΡΑΜΜΑ

Γράφει ο Θωμάς Γ. Ηλιόπουλος

Μεγαλογράμματη και Μικρογράμματη γραφή

Το άγιο και ιερό μας αρχαίο ελληνικό αλφάβητο, με τα 24 γράμματά του, προκάλεσε ένα πλούσιο και τεράστιο απόθεμα αφηρημένων εννοιών στον αρχαίο ελληνικό κόσμο. Και τούτο γιατί ενεργοποίησε αστείρευτα τον εγκέφαλο θεαματικά όλων των χρηστών του. Με τη χρήση ειδικά των γραπτών φωνηέντων για πρώτη φορά (!), θα λέγαμε με σημερινή ορολογία, πως ο ανθρώπινος εγκέφαλος επαναπρογραμματίστηκε ριζικά. Με το αλφάβητο έρχεται ένας νέος τρόπος επικοινωνίας ο οποίος αλλάζει τα πάντα προς το καλύτερο.

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Σήμερα ας το ερευνήσουμε το καταπληκτικό μας αυτό ανθρώπινο και άκρως ελληνικό δημιούργημα με μία σύντομη και συνοπτική ιστορική ματιά, μέσα στο διάβα των αιώνων.

Ιδού όλη η τρομερά θαυμαστή και σημαντική εφεύρεση που άλλαξε τον κόσμο μας όλο για πάντα και χωρίς αυτήν πια δεν νοείται:

Α Β Γ Δ Ε Ζ Η Θ Ι Κ Λ Μ Ν Ξ Ο Π Ρ Σ Τ Υ Φ Χ Ψ Ω

α β γ δ ε ζ η θ ι κ λ μ ν ξ ο π ρ σ/ς τ υ φ χ ψ ω

(Να προσθέσουμε μόνο πως στο πρώιμο αρχαίο ελληνικό αλφάβητο έχουμε άλλα δύο γράμματα: το κόππα Q=K, παριστάνει και το αριθμό 90, καθώς και το Δίγαμμα Γ+Γ=F).

Ως αρχή για την εξελικτική πορεία της ελληνικής γραφής θεωρείται η καθιέρωση του ιωνικού αλφάβητου. Στην Αθήνα αυτό έγινε από τον Ευκλείδη το 403/402 π.Χ. Η λεγόμενη Μεγαλογράμματη Γραφή των αττικών επιγραφών αποτέλεσε τον κανόνα και πέρασε στο Βυζάντιο. Ιστορικά αναφέρεται ότι ο Αριστοφάνης ο Βυζάντιος (περ. 257-180 π.Χ.) υπήρξε ο εισηγητής των σημείων στίξης, τελεία , κόμμα κ.λπ. Αυτή η πρόσθεση στη γραφή διέσπασε τη συνεχή ακολουθία των λέξεων.

Όλα σχεδόν τα σωζόμενα ελληνικά βιβλία από τον 4ο αι. π. Χ. έως τις αρχές του 9ου αι. μ.Χ. γράφονται με τη μεγαλογράμματη γραφή, η οποία προέρχεται από τη γραφή των αρχαίων επιγραφών.

ΠΩΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΘΗΚΕ Η ΜΙΚΡΟΓΡΑΜΜΑΤΗ ΓΡΑΦΗ

Η μικρογράμματη γραφή είναι μορφή της ελληνικής γραφής, η οποία τυποποιήθηκε στις αρχές του 9ου μ.Χ. αιώνα. Θεωρείται η σημαντικότερη εξελικτική αλλαγή στον τρόπο γραφής και τη μορφή του ελληνικού αλφαβήτου. Στην αναγέννηση των γραμμάτων του 9ου-10ου αιώνα, το βιβλιογραφικό εργαστήριο της Μονής Στουδίου προσφέρει το αρχαιότερο χειρόγραφο βυζαντινής μικρογράμματης γραφής. Αναφέρεται και ως στουδιτική γραφή, από το παλαιότερο μέχρι σήμερα χρονολογημένο δείγμα ελληνικής μικρογράμματης γραφής, που είναι το βιβλίο που χρονολογείται από το 835 και προέρχεται από τη μονή Στουδίου, η οποία βρισκόταν στον έβδομο λόφο της [Κωνσταντινούπολης](#).

Η μικρογράμματη γραφή φαίνεται να εξελίχθηκε μέσα από την ανάγκη ταχείας επικοινωνίας μέσω χειρόγραφων επιστολών, όπου η μορφή των γραμμάτων προσαρμόστηκε στην κίνηση της γραφής. Τα κεφαλαία γράμματα ήταν πιο απαιτητικά σε σχέση με τα μικρά, διότι είχαν πολλές γωνίες και γραμμές. Έτσι οι χειρογράφοι από την βιασύνη τους συνέπτυξαν τα γράμματα και η γραφή αποκτούσε μια συνέχεια στην οποία δεν είχαν θέση τα κεφαλαία.

Η αλλαγή των μορφών των γραμμάτων συστηματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια των πρώτων αιώνων του Βυζαντίου και στη συνέχεια υιοθετήθηκε ως γραφή των βιβλίων. Η μικρογράμματη γραφή συνδυάζεται και συνυπάρχει με τη μεγαλογράμματη, η οποία παραμένει ως στοιχείο έμφασης στους τίτλους, στα αρχιγράμματα και κάποτε και μέσα στο κείμενο και επηρεάζει ανάλογα τη μικρογράμματη. Τα μοναστηριακά κέντρα ως βιβλιογραφικά εργαστήρια ανέλαβαν το βάρος της μετάβασης από τη μεγαλογράμματη στη μικρογράμματη γραφή.

ΣΗΜΑΝΤΙΚΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ ΠΡΟΟΔΟΥ

Η αλλαγή αυτή είχε επιπτώσεις που ήταν πολυσήμαντες. Η φθηνότερη και ταχύτερη παραγωγή βιβλίων σήμαινε ότι τα βιβλία τώρα μπορούσαν να γίνουν κτήμα πολύ περισσότερων ανθρώπων, με πολύ θετικά αποτελέσματα για το μορφωτικό τους επίπεδο. Αλλά η πραγματικά κοσμοϊστορικής σημασίας επίπτωση ήταν άλλη: με την επικράτηση της μικρογράμματης γραφής άρχισε μια συστηματική και τεραστίων διαστάσεων επιχείρηση αντιγραφής όλων των παλιών βιβλίων και έργων από τη μεγαλογράμματη στη μικρογράμματη γραφή. Έτσι, σχεδόν όλα τα κείμενα της Αρχαιότητας (κλασικής, ελληνιστικής, ρωμαϊκής και ύστερης) που γνωρίζουμε σήμερα έχουν την αρχή τους σε ένα ή περισσότερα χειρόγραφα της μικρογράμματης γραφής που γράφτηκαν από αυτή την εποχή και μετά.

Στο δεύτερο μισό του 13ου αι. σταθεροποιείται η 'αικίνητη' γραφή. Τα γράμματα εμφανίζονται άλλα μεγάλα, ψηλά και πιο ελεύθερα κι άλλα μικρά και μαζεμένα. Πολλοί λόγιοι δεν ενδιαφέρονται παρά μόνο για το περιεχόμενο των χειρογράφων και την παιδευτική τους σημασία.

Ο επόμενος και τελευταίος αιώνας του Βυζαντίου, ο 15ος, διευρύνει αυτή την ποικιλία των μορφών και παρατηρείται ένα πνεύμα απειθαρχίας στους κανόνες που επέβαλαν το μέτρο και την ενότητα της γραφής. Μόνο στα λειτουργικά κείμενα διατηρείται το «καθαρό» γράψιμο. Τον ίδιο αιώνα θα κάνουν την εμφάνισή τους τα πρώτα τυπογραφικά στοιχεία. Το 1476 τυπώνεται το πρώτο ελληνικό βιβλίο, η Γραμματική του Κ. Λασκάρως.

Η σύγχρονη ελληνική γραφή προέρχεται από την τυπογραφική τυποποίηση της μικρογράμματης του 9ου αι., σε συνδυασμό με τα κεφαλαία της αρχαιότερης μεγαλογράμματης ελληνικής γραφής.

Κεφαλαία	Στρογγυλόσχημα	Πλάγια	Πεζά	Συμπλέγματα πεζών	Σύγχρονα πεζά
Α	Α	λσασα	α α α α	α αϛ αρ γα μα ρα <small>ᾱ ᾱρ γᾱ μᾱ ρᾱ</small>	α
Β	Β	βββββ	β β β β β		β
Γ	Γ	γγγγ	γ γ γ	γ γδ η̄ γ̄ ρ̄ γ̄ <small>γαρ γγ γεν γει</small>	γ
Δ	Δ	δδδδδ	δ δ δ	δ δα Διο δξ <small>δᾱ δ̄ιο̄ δ̄ξ̄</small>	δ
Ε	Ε	εεεεε	ε ε ε	ε ε̄ οῡ ρ̄ ε̄ <small>εῑ εῡ ερ̄ εῑ</small>	ε
Ζ	Ζ	ζζζζ	ζ ζ ζ ζ		ζ
Η	Η	ηηηη	η η η η	η ηω τ̄ η̄ τ̄ <small>ην̄ τ̄ην̄ τ̄ης̄</small>	η
Θ	Θ	θθθθ	θ θ θ	θ θῑ θρ̄ θρο̄ <small>θῑ θρ̄ θρο̄</small>	θ
Ι	Ι	ι	ι ι ι		ι
Κ	Κ	κ κ κ κ	κ κ κ κ	κ κα κ̄ κ̄ <small>κᾱ κ̄ κ̄ κ̄</small>	κ
Λ	Λ	λ λ λ	λ λ λ	λ ελ̄ θλ̄ λο̄ <small>ελ̄ θλ̄ λο̄</small>	λ
Μ	Μ	μ μ μ	μ μ μ	μ μω μ̄ μ̄ <small>μω̄ μ̄εν̄ μ̄εθ̄</small>	μ
Ν	Ν	ν ν ν ν	ν ν ν ν	ν αῑ οῡ ϑ̄ τ̄ <small>εν̄ αῡ οῡ τ̄ων̄</small>	ν
Ξ	Ξ	ξ ξ ξ ξ	ξ ξ ξ ξ		ξ
Ο	Ο	ο ο ο	ο	ο ρο̄ κο̄ ρο̄ ϑ̄ <small>ρο̄ κο̄ οχο̄ ο̄ῑ</small>	ο
Π	Π	π π π π	π π π π	π πρ̄ π̄ π̄ <small>πρ̄ π̄ π̄ π̄</small>	π
Ρ	Ρ	ρ ρ ρ ρ	ρ ρ ρ ρ	ρ ρω̄ χρ̄ πᾱρᾱ <small>ρω̄ χρ̄ πᾱρᾱ</small>	ρ
Σ	Σ	σ σ σ σ	σ σ σ σ	σ σᾱ σ̄ σ̄ σ̄ <small>σᾱ σ̄ σ̄ σ̄</small>	σ